

Spelet om staden

Formas Fokuserar

Inledning

Vem bestämmer egentligen över städernas utveckling? Många av oss har säkert stått undrande inför situationer där en välbekant livsmiljö fått ge vika för olika former av ingrepp och förändringar. Sammanhangen kan synas otydliga och helheten svår att överblicka. Vem äger staden? Vem har makten? Resurserna?

En stad kan beskrivas ur flera synvinklar. I den här boken ses staden som en spelplats med ett stort antal aktörer som representerar olika åsikter, lojaliteter och intressen. Politiska och ekonomiska makthavare, beslutsfattare, byggherrar, planerare, medborgare och debattörer – alla har de en roll i den process som styr stadsutvecklingen.

För att spegla komplexiteten i spelet om staden har Formas bett ett tjugotal forskare att var och en från sin speciella utgångspunkt göra ett inspel i stadsdebatten. Förhoppningen är att artiklarna sammantaget ska ge en bild av det mångfasetterade spelet, och kanske hjälpa läsaren att lättare urskilja de drivkrafter som formar och förändrar staden.

Tävlan och konkurrens

Artiklarna rör sig på olika nivåer, i första hand på det lokala planet, men blickar också ut mot den större världen. Internationalisering och globalisering har påverkat förutsättningarna för städernas utveckling, med skärpt konkurrens om både mänskliga och ekonomiska resurser. ”Stadsutveckling – ett spel på nya premisser” är också titeln på den artikel som inleder boken. Där skriver Abdul Khakee att städerna idag i första hand är tillväxtmaskiner; snärjda i global konkurrens och styrda av multinationella företag.

Om tillväxt och konkurrens handlar också ett par av de följande artiklarna. Thord Strömberg skriver om städernas tävlan för att locka till sig företag och nyetableringar. Han jämför bland annat kommunernas näringslivskontor med storföretagens marknadsavdelningar och menar att städer idag ”säljs” med samma metoder som bilar och charterresor.

I spelet om uppmärksamhet och ekonomisk framgång har kulturen fått ett uppsving. Stadsfestivaler, teater- och musikevenemang och satsningar på spektakulär arkitektur har blivit vanliga strategier för att utveckla staden. Ofta rör det sig om symbolprojekt. Det menar i alla fall Krister Olsson, författare till artikeln ”Kultur som tillväxtmotor”. Makthavarna vill visa på framåtanda, dynamik och attraktivitet. Men kultur är mycket mer

än så, påpekar han. Om den ska bidra till något utöver ekonomisk utveckling måste förståelsen för vad kultur innebär fördjupas.

Hållbara städer spelets mål

Några teman återfinns i så gott som alla bidragen. Ett sådant är frågan om hållbar stadsutveckling. Alla tycks vara överens om att spelets slutmål är en ”hållbar stad”, det vill säga en stad som kan erbjuda sina invånare en hög livskvalitet, vilken samtidigt kan bevaras och överföras också till morgondagens människor.

Hur målet ska nås är emellertid långt ifrån klart, kanske är det inte ens möjligt. Vägen är kantad av intressekonflikter, skilda politiska åsikter och tekniska, ekonomiska eller organisatoriska problem. Om det senare, det vill säga kommunernas sätt att organisera planeringen, skriver Tuija Hilding-Rydevik under rubriken ”Hållbar utveckling – en dimridå?” Hon anser att politiker och tjänstemän är fastlåsta i gamla tankebanor och invanda former för planering, medan planering för hållbara städer kräver både förändrade tänkesätt och nya sätt att samarbeta.

Styra eller styras?

Moderna städer rymmer komplicerade och storskaliga tekniska system för transporter, energi, vatten, avfall och kommunikation. Hur styrda är vi av dessa? Har vi byggt fast oss i en struktur som innebär hög resursförbrukning

och blivit ett hinder för en mer miljövänlig utveckling? Ja, det befarar Arne Kaijser. För att själva ta kommandot måste vi byta färdriktning, säger han. Spara på energi och vatten, återcirkulera, minska bilåkandet – kort sagt, ändra livsstil. Men det kräver politisk enighet och förmåga att tänka i längre tidsperspektiv än en valperiod. Svårt, men inte omöjligt är slutsatsen.

Växande köer, trängsel och avgaser är ett av de största hoten mot stadsmiljön, skriver Lars Hultkrantz och varnar för att vi närmar oss smärtgränsen. Alla inser att något måste göras, säger han. Men vad? Åsikterna går isär. En majoritet av bilisterna är motståndare till väg- eller biltullar och vill ha fritt tillträde till stadskärnornas begränsade utrymme. Trafikplanerare och politiker står, enligt Lars Hultkrantz, inför ett tydligt val. Det handlar om att få medborgarnas stöd för avgifter. Att bygga bort trängseln ser han inte som någon hållbar lösning. Ny infrastruktur har samma effekt som förbättrad teknik, det vill säga den gör bilen till ett ännu mer attraktivt alternativt.

Högt och tätt, eller glest och utspritt?

Ett sätt att hålla tillbaka privatbilismen och minska de farliga utsläppen är att bygga tätt och funktionsblandat. Det anser i varje fall förespråkarna för den så kallade kompakta staden. De menar att i en tät stad blir kostnaderna för uppvärmning lägre, och de korta avstånden gör invånarna mindre beroende av bilen. Till övriga fördelar hör bättre service, lägre transportkostnader och

ett mera aktivt offentligt liv.

Den kompakta staden förespråkas av många praktiker och politiker, och även av forskare. Men åtskilliga är skeptiska. Motståndarna menar att viktiga värden/kvaliteter riskerar att gå förlorade när staden förtätas; värden som har att göra med biologisk mångfald, tillgång till natur och orörd stadsmark för framtida behov.

Debatten om stadens form återspeglas i tre korta bidrag. Ett är skrivet av Christer Bengs, som anser att en förtätning av staden kan vara både till skada och nytta, beroende på sammanhanget och omständigheter i övrigt. Viktigt för honom är att de invånare som berörs får komma till tals, eftersom förändringar som människor uppfattar som negativa aldrig kan vara förenliga med hållbar utveckling. Han varnar också för att förtätningar av stadsmiljön ofta sker i rent spekulationssyfte; stadsbyggandet i Sverige är ”extremt investerarinriktat”.

Begreppet ”urban sprawl” står för det motsatta, det vill säga stadens utglesning eller den process som innebär att staden växer utåt. Trots en mängd olägenheter, som till exempel större markförbrukning, bilpendlande med ökade utsläpp, längre avstånd och sämre service, fortsätter staden att växa. Varför? Jo, skriver Inger Bergström, därför att det i ”spelet om sprawl” finns många vinnare. Förortsfamiljen som får en större och bekvämare bostad och kan handla billigare, kataloghusindustrin och försäljarna av villatillbehör som gör goda affärer, hantverkare

som får arbetstillfällena, skogs- och energiindustrin ... Listan kan göras lång, men framför allt handlar det om drömmen som fortfarande lever hos flertalet människor, den om det egna huset.

Johan Rådberg förespråkar ett tredje alternativ. Hans stadsbyggnadsmodell går ut på att bygga måttligt tätt med en blandning av olika hustyper i halvcentrala lägen. Förebilden är här den gamla svenska småstaden och 1920-talets trädgårdsförstäder.

Stadsgrönskan glöms bort

En del av kritiken mot förtätning handlar om att de kvaliteter som är relaterade till stadsgrönskan riskerar att glömmas bort. Många undersökningar har visat att närheten till grönska och natur hamnar högt på listan över stadsbornas bostadsönskemål. Men trots det riskerar grönskan att spelas bort i en stadsplanedebatt som mest handlar om ”urbanitet” och ”det nya stadslivet”, skriver Clas Florgård. Angreppen kommer från olika håll, från byggentreprenörer och politiker, men även från planerare. En enstaka förtätning kan förefalla betydelselös, säger han, men varnar för att alla förtätningar tillsammans kan ge en stad som ingen vill ha.

Vem tillhör staden?

Bebyggandet av stadens grönområden har, enligt Clas Florgård, delvis blivit en klassfråga. I högstatusområden bor verbala invånare med möjligheter att på ett tidigt

stadium gripa in och påverka, medan protesterna från dem som bor i områden med lägre status hörs först när byggandet väl kommit igång.

Detta aktualiserar den grundläggande frågan: Vem tillhör staden? Ulf Stahre skriver om proteströrelser och vilka avtryck de har gjort i stadspolitiken från 1960-talets byalag och framåt.

I en annan artikel diskuteras könsmaktsordningen och på vilket sätt könsrollerna återspeglas i stadsplaneringen. Enligt Christine Hudson är det i huvudsak männens värderingar som är norm för hur staden byggs och utvecklas. Om vi ska få en stad för både kvinnor och män måste spelreglerna ändras på ett sätt som gör att kvinnorna inte utestängs från stadens planerings- och beslutsprocesser.

Boendesegregationen är ett spel om makten över stadens utrymmen, skriver Kerstin Bodström i en artikel kallad "Värdet på förortsbörsen". Hon drar paralleller mellan "stadsdelsmarknaden" och börsens sätt att fungera. Jämförelsen går ut på att negativa förväntningar, rykten och en ensidig medierapportering kan bidra till att ett bostadsområde hamnar i en nedåtgående spiral, vilket i sin tur gör att invånarna flyttar. De negativa förväntningarna blir därmed till stor del självuppfyllande. Kerstin Bodström menar att forskares, journalisters, lärares och andra makthavares förhållningssätt här spelar en stor

roll för synen på segregerade områden.

Hur få alla med?

Ett annat återkommande tema är stadsinvånarnas möjligheter till dialog och inflytande. Människors delaktighet ses som grundläggande för en långsiktigt hållbar stad. Att hitta sätt som gör det möjligt för medborgarna att komma till tals blir därmed en viktig uppgift, och flera av bokens artiklar handlar om detta. Exempelvis skriver Stig Montin om vardagsmakare och brobyggare, det vill säga personer som kan fungera som länkar mellan medborgarna och makthavare. Göran Cars och Knut Strömberg beskriver nya former för dialog och medborgarinflytande med exempel från stadsförnyelsearbete i Göteborg.

Nära kopplat till frågan om medborgarinflytande är det nya sättet att styra staden genom samarbete mellan offentliga och privata aktörer. Det finns många exempel som visar att denna typ av nätverkssamarbete ökar effektiviteten. Men forskare varnar för att effektivitetsvinsterna kan ske på bekostnad av medborgarnas möjligheter till insyn.

I förlängningen kan de olika formerna av nätverk och partnerskap bli ett hot mot demokratin. När gemensamma angelägenheter övertas av halvofficiella nätverk blir det svårt för medborgarna att veta vem som har det politiska ansvaret. Hur denna nya situation ska hanteras diskuteras bland annat av Ingemar Elander under rubri-

ken ”Kan partnerskap förenas med demokrati?”

Framgångsrikt samspel i Helsingborg

De nitton forskarinläggen avrundas med ett samtal om stadsutveckling i Helsingborg, där stora omdaningar ägt rum under en period av politiska regimskiften. Två företrädare för var sitt politisk parti (s och m) berättar om hur framtidstro och lokal intressegemenskap kan överbrygga ideologiska skiljaktigheter.

Gun Frank, redaktör

I slutet av varje kapitel finns oftast ett par tips på lättillgänglig vidareläsning för dig som vill veta mer.

Gun Frank är frilansande journalist och redaktör.